

bans —abans empobrits i marginats— esdevenen ara objecte d'un fenomen d'elitització i de cohabitació de diversos grups; s'hi estableix un *partenariat* on la proximitat territorial és més important que les distàncies socials; i a l'últim, es planteja la necessària transformació del concepte de «regió-recursos» (simple suport a l'explotació econòmica) al de «regió-medi» de vida per superar una situació de marginació que ha esdevingut quasi crònica en aquelles regions, i on tot sembla indicar que el desenvolupament és impossible d'aconseguir a causa d'antigues polítiques insensibles a les potencialitats físiques i humanes del medi.

En definitiva, es tracta d'un llibre força útil a l'hora de tractar els desequilibris territorials locals, que pot reflectir molt bé les darreres tendències en aquest camp d'investigació. D'altra banda, respon clarament a les expectatives que hom pot plantejar-se sobre aquesta problemàtica, amb el condicionament, però, que l'àrea objecte d'estudi de gran part de les ponències es localitza al Quebec, per la qual cosa fóra bo que el lector tingués un mínim de coneixements (sobretot pel que fa a la situació político-administrativa), atès que en alguns dels textos aquest factor és important per a una millor lectura global, i la seva desconexença pot comportar importants problemes de comprensió (en aquest sentit hom troba a faltar algun capítol introductor i a aquesta qüestió). Pel fet de ser un llibre força localitzat, és possible que alguns dels exemples esmentats no siguin extrapolables a realitats territorials amb característiques diferents. Per tant, es dedueix que el model del *partenariat* no és únic i que les experiències d'aquest tipus són molt diverses i flexibles, no constituint l'única estratègia possible de desenvolupament local.

Al llibre, tot i disposar al final de cada capítol d'un apartat de referències i de bibliografia, no hi ha una bibliografia general, ni tampoc un índex onomàstic ni toponímic, i ni tan sols un capítol de conclusions finals del volum (només existeixen a cada capítol cor-

responent). Per finalitzar, cal dir que després de la lectura del llibre hom pot tenir la sensació que la idea de *partenariat* té molt poc a veure amb la solidaritat, atès que en el desenvolupament local intervenen agents de naturalesa, objectius i interessos diferents i, de vegades, contradictoris els uns amb els altres.

Joan Carles Llurdés i Coit
Departament de Geografia,
Universitat Autònoma de Barcelona

De Bolós i Capdevila, Maria (dir.) (1992), *Manual de ciència del paisatge*, Barcelona, Masson, 273 p.

Aquest manual reflecteix estructuradament tot allò que cal saber sobre el paisatge, des dels antecedents històrics en l'estudi d'aquesta ciència fins als aspectes metodològics i aplicatius d'aquest camp envers la problemàtica de l'equilibri societat-medi natural.

La pretensió d'abastar tots els aspectes de la ciència del paisatge, fa que ens trobem davant d'un llibre en certs punts un xic superficial, però que respon a la voluntat dels autors de fer un manual i no un volum enciclopèdic on encabeixi tot. És per això que al final de cada capítol se cita un seguit de bibliografia, més o menys abundosa depenent de la densitat del tema, per ampliar coneixements. En aquest mateix sentit, en tractar-se d'un manual sobre paisatge amb un esperit integrador de moltes altres ciències, com bé ens assenyalen els autors, resulta summament esquemàtic en la seva estructura.

En la primera part, Maria de Bolós introdueix el lector en matèria, tant en el sentit de l'evolució històrica en les diferents escoles, com en l'explicació dels components bàsics que són necessaris per comprendre els diversos sistemes d'un paisatge.

La segona part, la més extensa, ens mostra unes de les moltes formes de classificació del paisatge que els autors han considerat més

importants, tant en els aspectes de dominància d'elements (M.T. Bovet i J. Ribas), com per les característiques espacials (M. de Bolós), o bé segons una escala cronològica (M. de Bolós), o segons la funcionalitat (M.T. Bovet). En aquest punt ens adonem de la complexitat en la caracterització de paisatges i la seva classificació, degut a la gran quantitat d'elements que intervien i depenen de la voluntat del científic en centrar-se sobre uns o altres. Les tipologies resultants són força diferents en funció dels elements en què s'hagi incidit més.

En el manual notem una certa tendència a centrar-se sobre elements naturals del medi tocant menys extensament l'àmbit antròpic-social. Tot i que en dues classificacions és considerat com a element fonamental, se centra el protagonisme de la gènesi i dinàmica del paisatge en els elements naturals. Com a tota classificació, i més accentuat en el cas del paisatge, és difícil delimitar fronteres entre els diferents sistemes; és per això que sobten els tipus de classificacions que volen caracteritzar amb molta precisió els tipus de paisatge sense donar gaire importància a les gradacions. En aquest cas, la classificació per dominància d'elements sembla la més encertada en els aspectes d'integració del medi social. Aquesta incertesa comença des del moment en què es vol delimitar la naturalitat o artificialitat d'un paisatge, tema força polèmic on encara no s'ha dit l'última paraula i sobre el qual costa d'esbrinar elements nous en el manual. De tota manera és ben cert que el llibre vol exposar una visió de l'extens material sobre aquest camp sense entrar en discussions filosòfic-científiques.

L'extensa gamma de possibilitats metodològiques que ens donen són útils per escollir aquella més adequada per a cada cas. Partint d'un esquema general com és el d'anàlisi, diagnòsi, correcció d'impactes, prognòsi i síntesi, se citen diferents opcions en cada nivell de treball destinades a assolir l'establiment dels paisatges i la protecció davant la in-

tervenció humana en la major part dels casos. L'estructura esquematitzada del manual permet donar una idea global a l'autor dels elements essencials per a realitzar estudis sobre el paisatge d'una forma força pràctica i aplicada, però caldria incidir més en la fixació d'uns objectius d'intervenció que condicionaran la metodologia a utilitzar.

Els diferents mètodes que s'hi citen se'ns mostren deslligats, quan a vegades seria força profitós combinar diferents metodologies per arribar a unes conclusions desitjades. En aquest sentit, no és bo diferenciar les avaluacions d'impacte ambiental d'una planificació global, més extensament exposada a la tercera part del llibre.

Sovint, cal no considerar les actuacions sobre un paisatge a partir d'unan escrupolosa anàlisi i deducció de l'evolució, com una simple operació estètica, sinó que convé integrar aquesta actuació dins un marc general de planificació del territori on cal tenir molt en compte els diferents sistemes paisatgístics i el seu estat en funció de les necessitats humanes, que són en definitiva les que el fan canviar de forma important en períodes cronològics curts.

El caràcter aplicatiu del manual el fa molt útil en estudis del paisatge lligats a la realitat i als conflictes actuals en el medi ambient, però aquesta gran especificitat en alguns casos pot ser perillosa si no es tenen perspectives més àmplies del tema concret que s'està treballant. És el cas que a vegades és important donar una resposta segura i immediata al problema, tal com assenyalava X. Estruch, però potser aquesta precipitació pot induir a greus errors, o simplement als abans citats «efectes maquilladors» sense aprofundir més en els veritables orígens del problema.

De tota manera, la gran varietat de metodologies que se'ns presenten ens permet una visió molt àmplia dels diferents aspectes dels estudis del paisatge. Juntament amb aquests mètodes, se'ns ofereixen diversitat de tècniques molt ben escollides, des dels estudis de camp fins a les representacions gràfiques més

complexes. És en aquest punt on se cita el SIG com una eina molt útil, però en caldria accentuar la importància creixent per realitzar models que poden ésser molt propers a la realitat i ajuden a comprendre millor els sistemes complexos.

Amb les aplicacions dels estudis del paisatge s'enceta la tercera part del llibre, en la qual s'exposen els diferents camps on es pot posar en pràctica tota la informació recollida sobre el paisatge, però bàsicament en dos: l'educació ambiental, segons P. Pena, i la planificació territorial, segons J. Soler, J. Ribas i M.T. Bovet.

El cas de la planificació cal lligar-lo molt als efectes que es puguin produir sobre el paisatge; és per això que caldria donar-li més importància de la que se li dona. Però, d'altra banda, es considera que els estudis de paisatge han d'ésser imprescindibles en qualsevol procés de planificació del territori, en tant que en són visions globals que poden donar una explicació del perquè d'uns espais i de com evolucionaran. És evident que si no s'associa amb la planificació de la societat sobre el medi, no té sentit parlar de la dinàmica cap a una o una altra direcció d'un paisatge, i dona la sensació que en el manual això no queda prou ressaltat.

En definitiva, es tracta d'un llibre molt extens i exhaustiu que en alguns moments es torna complex degut a la gran quantitat d'informació diferent que integra, però d'altra banda, l'esquematzació el fa prou entenedor i proporciona elements per aprofundir en aquelles matèries que més interessin al lector. És, al capdavaill, un llibre destinat a facilitar la realització d'estudis del paisatge a un alt nivell acadèmic, que dona les eines metodològiques necessàries per comprendre el medi, analitzar-lo, deduir-ne l'evolució i intervenir-hi, exposat des de la visió de diferents autors especialitzats en un o altre tema.

David Molina Gallart

Departament de Geografia,
Universitat Autònoma de Barcelona

Lévy, Jacques (ed.) (1991), *Géographies du Politique*, París, Presses de la Fondation Nationale des Sciences Politiques et Espaces-Temps, 221 p.

És poc habitual, en geografia, que una mateixa obra —i menys si és de caràcter teòric— aplegui autors procedents de diferents contextos culturals i nacionals. Menys habitual encara és que aquests contextos siguin, precisament, el francòfon i l'anglosaxó, dos mons tradicionalment enfrontats o, com a mínim, mútuament ignorats. Tampoc no és corrent que en una obra d'aquestes característiques els autors provinquin, a més, de diferents formacions acadèmiques, en aquest cas de la geografia i de les ciències polítiques. Precisament per la seva excepcionalitat, aquestes dues característiques són les que confereixen un interès especial a l'obra *Géographies du Politique*, dirigida per Jacques Lévy, professor universitari i cofundador de la revista *Espace-Temps*.

Lévy ha pretès en aquesta obra aplegar el màxim de reflexions sobre el concepte d'espai polític, o, més ben dit, sobre les diferents *espèces d'espaces politiques*, entenent l'espai polític com una dimensió més de l'espai social. En presentar un ampli ventall d'opinions sobre aquesta qüestió (divuit, en concret) es cau, inevitablement, en el risc d'oferir al lector aportacions de caràcter, d'estructura formal i fins i tot de qualitat molt desiguals. Aquest desequilibri formal i de contingut entre capítols és fàcilment perceptible en l'obra, tot i que no és, ni molt menys, suficientment greu com per alterar la qualitat del conjunt, que es manté raonablement acceptable.

El llibre comença amb una presentació-introducció de l'editor en la qual es planteja de forma molt breu (probablement massa breu) la tesi fonamental de l'obra, això és, l'expansió horitzontal (cap a noves àrees) i vertical (cap a noves escales) de l'espai polític. Aquesta expansió i extensió de l'espai polític posa la geografia davant d'un repte fonamen-